

SERIES การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สิทธิชุมชน : สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น

หน้าปกหนังสือสิทธิชุมชน: สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น เขียนโดย อภิชาติ ใจอารีย์

อภิชาติ ไชยอารีย์ อาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษยและชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ได้เขียนหนังสือ **สิทธิชุมชน: สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น** เพื่อต้องการชี้ชวนให้ผู้อ่านเห็นถึงพัฒนาการของแนวคิด และตัวบทกฎหมายของสิทธิชุมชนในประเทศไทย ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงประเด็นของการดูแล ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น มีการหยิบยกกรณีศึกษาตัวอย่างด้านจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นความสำคัญของหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทำให้มนุษย์แสวงหาและช่วงชิงเพื่อให้ได้สิทธิในการถือครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ความต้องการดังกล่าวก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม ตลอดจนการเข้ามาแทรกแซงของผู้มีอำนาจ ผลพวงจากการกระทำของมนุษย์ยังทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจนทำให้เกิดความร่อยหรอทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในปี พ.ศ. 2511 มีนักวิชาการผู้มีบทบาทในการพัฒนาจาก 10 ประเทศ ร่วมประชุมถึงประเด็นเรื่องความหายนะที่มนุษย์กำลังประสบอยู่ทั้งในปัจจุบันและที่จะประสบในอนาคต (UN Development of Economic and social Affairs Division for Sustainable Development, 2008)¹ กล่าวได้ว่าการประชุมในครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ทั่วโลกตระหนักถึงปัญหาของสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีของสหประชาชาติและได้รับรองสิทธิพลเมือง ตามหลักสากล โดยในหลักธรรมนูญประชาชน ปี พ.ศ. 2540 ระบุให้สิทธิเจ้าของชุมชนเป็นผู้จัดการทรัพยากร และในปี พ.ศ. 2550 ได้ถูกระบุให้สิทธิชุมชน อยู่ในหมวด 3 ว่าด้วย สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย ผู้เขียนได้นำเสนอให้เห็นว่า แม้ประเทศไทยจะให้ความสำคัญกับการดูแล จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ผลลัพธ์กลับยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลว เมื่อชุมชนถูกลิดรอนสิทธิ ภาครัฐกลายเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผู้เขียนยังค้นคว้าข้อมูลพัฒนาการของนิยาม ความหมายของสิทธิชุมชนเพื่อให้เข้าใจสิทธิชุมชน และศึกษารายงานการวิจัยเพื่อแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดจากการขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน อันนำเสนอให้เห็นความสำคัญของ “แนวคิดการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วม” คือ การให้ชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนสิทธิด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะเจ้าของชุมชน ภายใต้ข้อกำหนดที่กำหนด บริบททางสังคมของชุมชน และการกำหนดนโยบายจากภาครัฐ จึงจะช่วยลดช่องว่างระหว่างชุมชนและภาครัฐอันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อสมดุลธรรมชาติ

อาจารย์อภิชาติ ใจอารีย์ ได้กล่าวถึง “การพัฒนาที่ขาดสมดุล” เนื่องจากการพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น การพัฒนาจึงถูกดำเนินไปอย่างขาดความรอบคอบในการใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะหมายความว่าสำคัญมีเพียงการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการอาศัยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี และผู้เขียนยังอ้างถึงสาระสำคัญตามแนวคิดของ Freedman ที่อ้างอิงอยู่ในงานเขียนของ วคิน อิงคพัฒนากุล และเกษม จันทรแก้ว ที่เสนอว่าสิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนกลองที่มี 4 ด้าน ที่เป็นแรงผลักดันกัน (Driving Forces)² กล่าวคือ หากสิ่งแวดล้อมนั้นผลักดันคุณภาพสิ่งแวดล้อมในทางที่ดี ผลลัพธ์ก็จะผลักดันก็จะไปในทางที่ดีขึ้น แต่หากมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมในทางที่ไม่ดี ผลลัพธ์ก็จะผลักดันให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ซึ่งทั้ง 4 มิติ ประกอบไปด้วย

1. มิติทางทรัพยากร (Resource Dimension)
2. มิติเทคโนโลยี (Technology Dimension)
3. มิติของเสียและมลพิษสิ่งแวดล้อม (Waste and Pollution Dimension) และ
4. มิติมนุษย์และเศรษฐกิจสังคม (Human Dimension)

ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการป่า

บทส่งท้ายของหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้ยกกรณีศึกษาชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการป่า ในประเด็น “ป่าชุมชน” กล่าวคือ มีป่าไม้รายล้อมรอบชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งพาธรรมชาติเพื่อดำรงชีพ ประกอบการทำมาหากินซึ่งสามารถทำได้ตลอดทั้งปี การผลัดเปลี่ยนแต่ละฤดูกาลยังช่วยสร้างรายได้เลี้ยงดูครอบครัวของผู้คนในชุมชน

แม้ว่าป่าชุมชนจะสามารถช่วยให้คนในชุมชนมีชีวิตอยู่ดี กินดีขึ้น แต่การพึ่งพาที่เกินความจำเป็น การพึ่งพาเพื่อตอบสนองความต้องการบางอย่างโดยไม่เหลียวแลถึงผลกระทบที่จะตามมาอาจทำให้เกิดปัญหาได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การซื้อ-ขายพันธุ์ไม้หายาก นำมาซึ่งหายนะ จึงต้องกำหนดกฎระเบียบของแต่ละชุมชนเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ผู้เขียนได้นำเสนอกรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนบ้านพุเตย ชุมชนประวัติศาสตร์ในจังหวัดกาญจนบุรี ที่ประชากรมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีหลากหลายของพรรณไม้และสัตว์ป่า ความน่าสนใจของกรณีศึกษา นี้ คือ ชุมชนพุเตยใช้หลักการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาในชุมชน มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ปกป้องผืนป่าเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และเคารพผู้นำชุมชน มีการพัฒนาเป็นการมีส่วนร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ หรือเรียกว่า “การมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี”

ท้ายของหนังสือเล่มนี้จึงเป็นการชี้ชวนให้ผู้อ่านร่วมทบทวน ตรวจสอบ แนวคิด พัฒนาการของนิยาม และความหมายของ “สิทธิชุมชน” เพื่อให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางสังคมจากการออกมาเรียกร้องสิทธิของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง โดยมุ่งหวังว่าจะสามารถแกะทะาะเปลือกเพื่อให้เห็น “สิทธิชุมชนอย่างแท้จริง”

หนังสือเรื่องนี้รวมถึงหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน สิทธิวัฒนธรรม และสิทธิชุมชน พร้อมให้บริการที่ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับผู้ที่สนใจสามารถติดต่อสอบถามได้ที่ห้องสมุด หรือติดต่อเพื่อขอยืมหนังสือผ่านทาง Facebook Fanpage: ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร – SAC Library และ Line: @sac-library

¹ อภิชาติ ไจอารีย์. “สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น”. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, 25564, หน้า 11.

² อภิชาติ ไจอารีย์. “สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น”. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, 25564, หน้า 30.

ผู้เขียน
วิภาวดี โกะเค้า
บรรณารักษ์

กราฟิก
วิสูตร สิงห์โส
เจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์